

Bidrag til den rette Opfattelse af Frederik IV's Forhold til Bondestanden.

Af

E. Holm.

(Meddelt i Møderne den 21. Decbr. 1883 og den 25. Jan. 1884.)

Det gjælder som en ubestridelig Sandhed i den danske Historie, at Frederik IV ved at oprette Landmilitzen (1701) lagde Udskrivningen i Hænderne paa Herremændene og tillige indførte Stavnsbaandet, der kom til at hvile paa det unge Bondemandskab i Alderen fra 14 til 35 Aar. Man har i Konsekvens hermed fundet, at det har været en illusorisk Velgjerning, Kongen viste Bondestanden ved Aaret efter at hæve Vornedskabet paa den sjællandske Øgruppe, thi hans Landbopolitik havde i Virkeligheden ikke ført til stort andet end, at en Form af Trældommen blev ombyttet med en anden. En nærmere Undersøgelse baade af de trykte og de utrykte Kilder til Frederik IV's Historie viser imidlertid, at den dobbelte Paastand, der saaledes har faaet Magten i vor Litteratur og, hvad Stavnsbaandet angaar, har havt den siden Midten af forrige Aarhundrede, er urigtig og bør udvises af vor Historie.

Naar for det første Frederik IV er bleven sigtet for at have givet Herremændene Retten til at udskrive Landsoldater, kan dette dels ikke bringes i Overensstemmelse med bestemte Steder i Forordningen af 30. December 1702 eller med flere Vidnesbyrd af Datidens Litteratur, dels strider det imod en Udtalelse af Kri-

stian VI's Konselj fra 1732 til denne Konge (J. Møller, Mnemosyne, 2det Bind, S. 98) og imod en Række Vidnesbyrd af utrykte Aktstykker. Disse sidste vise klart Sagens Sammenhæng, at Magten over Udskrivningen laa i Officerernes og Sessionsmedlemmernes Hænder, idet de optog Lister over, hvem der omkring i Udskrivningsdistrikterne vare dygtigst til Militærtjeneste. Efter disse Lister kontrollerede de det Mandskab, som Godsejerne lode møde fra deres Godser; og naar de Karle fattedes, som de holdt for de mest brugelige, krævede de dem fremstillede, med mindre der kunde gives gyldige Grunde for, at de ikke mødte, særlig den, at de havde fæstet Gaarde. Landmilitsens Historie frembyder derfor i Frederik IV's Tid Skuet af idelige Rivninger imellem Godsejerne paa den ene Side, Officerer og Sessioner paa den anden Side.

I det hele var Landmilitsen langt fra en populær Institution. Uagtet Statens Stilling ingenlunde var tryk, herskede der en saa stor Uvilje imod al Soldatertjeneste, og man var saa vant til at lade det være hvervede Soldaters Sag at forsvare Riget, at Indførelse af Værnepligt hos Bønderne blev opfattet som et haardt Tryk. Det hjalp ikke, at Regeringen stræbte at gjøre Tjenesten saa let som muligt, og desto værre klæbede der store Fejl ved Landmilitsens Organisation. Særlig var det et uheldigt Princip, der laa til Grund for Udskrivningen, nemlig Landets Inddeling i Lægder paa 20 Tønder Hartkorn, som hvert stillede én Soldat. Det skortede snart i adskillige af disse smaa Lægder paa Rekrutter, saa meget mere som Frygten for Soldatertjenesten bragte mange til at unddrage sig Udskrivning, endog ved at rømme Landet. Da Statens Deltagelse i den store nordiske Krig efter 1709 gjorde det nødvendigt at forøge Værnepligtsbyrden, steg Vanskeligheden ved at faa Rekrutter end mere, og det kostede Regeringen stor Møje at holde Institutionen oppe. Men trods alt dette var Landmilitsen en særdeles vigtig Forstærkelse af Statens Værn i en farlig Tid, og det var en sund Tanke, der laa til Grund for dens Oprettelse. Der

kunde bygges videre paa den til at udvikle en national Hær, ligesom man allerede havde faaet et nationalt Søværn.

Naar Landmilitzen desuagtet mindes i vor Historie som den, der mere har været til Skade end til Gavn, er det ikke blot, fordi man med Urette har tillagt Frederik IV at have overdraget Udskrivningen til Herremændene, men endnu mere, fordi man har paastaet, at den har havt Stavnsbaandets Indførelse i Følge.

Herom have Jurister og Historikere været enige siden Henrik Stampes Tid. Kun har der været Meningsforskjel om, hvor naar under Frederik IV Stavnsbaandet er blevet indført. Medens det tidligere blev antaget, at det havde hørt til Landmilitzen lige siden dennes Oprettelse, er der i dette Aarhundrede, særlig efter Mandix's Landvæsensret, blevet opstillet den Lære, at det, enten delvis eller helt, først var indført af Kongen i Aaret 1724. Denne Mening viser sig strax som ugrundet, da den hviler paa en urigtig Forudsætning, at Frederik IV nemlig i dette Aar skulde have indført Reserveruller paa Proprietærgodserne over Mandskabet fra 14—35 Aar. Dette skete vitterlig allerede 1701 (Instrux af Kongen for Kommissionen til Landmilitzens Indrettelse af 16. April 1701), og dermed er Grunden, hvorpaa hin Mening hviler, borte.

Selve Hovedpaastanden, at der har været indført et Stavnsbaand i Frederik IV's Tid, er imidlertid ikke bygget paa en solidere Grundvold. Den hviler alene paa den Slutning, at fordi Kongen paalagde Godsejerne at stille Rekrutter, fulgte deraf, at det unge Mandskab ikke uden deres Samtykke kunde forlade Godserne, saa længe de vare i Udskrivningsalderen; derfor havde Indretningen af Reserveruller over Mandskabet fra 14 til 35 Aar bundet dette i saa mange Aar til Stavnen. Men denne Slutning er aldeles løs, da den ikke har en eneste Kjendsgjering at støtte sig til, og der hverken i de trykte Forordninger eller i utrykte Aktstykker findes noget Træk, der taler for den. Derimod er der bestemte Vidnesbyrd imod den hele Lære, idet

ikke alene Indledningen til Forordningen om Vornedskabets Op-hævelse af 21de Februar 1702 og Forordningen af 30te December 1702 § 21 pege paa, at der har været Flytningsfrihed for det unge Mandskab, naar det paa lovlig Maade havde opsagt sin Tjeneste, men dette ogsaa fremgaar med fuld Tydelighed af utrykte Aktstykker og af den Forhandling, der førtes 1732 mellem Kristian VI og hans Ministre om Bondestandens Kaar, og som er trykt i Jens Møllers Mnemosyne, 2det Bind. Man finder der S. 111 en Udtalelse af Ministrene om Forholdene i Landmilitzens Tid under Frederik IV, der er et saa klart Vidnesbyrd, som man kan ønske sig, imod Paastanden om Stavnsbaandets Tilværelse i denne Konges Tid.

Det er først ved Kristian VI's Forordning af 4de Februar 1733, at baade Herremændene have faaet Retten til at udskrive Soldater til Landmilitzen, og at Stavnsbaandet er blevet indført. Stødet til dette sidste er vitterlig blevet givet ved den ovennævnte Forhandling mellem Kristian VI og hans Ministre.

(Om den nærmere Redegjørelse for, hvad her er antydet i nogle faa Hovedtræk, henviser Forfatteren til en Afhandling herom, som han lader udkomme i Historisk Tidsskrift, 5te Række, 4de Bind.)
